

– KÖNYVISMERTETÉS –

HORVÁTH ATTILA

*A részvénytársaságok és a részvénytársasági jog
kialakulása Magyarországon. Különös tekintettel a kereskedelmi jog
európai fejlődésére.*

Budapest: Rejtjel Kiadó, 2005, 364. p., ISBN 963 7255 05 2

A kötet karunk Magyar Jogtörténet Tanszékének alapító oktatója, dr. Horváth Attila időt és fáradságot nem kímélő kutatómunkájának eredménye, amely munkát az ELTE ÁJK Doktori Tanácsa doktori (PhD) fokozattal ismert el. Az olvasó a felhasznált művek majd' kétezer bejegyzést tartalmazó listájának áttanulmányozása után csak elismeréssel adózhat a Szerzőnek, aki e műveket tudományos igénnyel feldolgozta, és alkotott egy olyan dolgot, amely egyedülálló a mai, de nem túlzás állítani, hogy az egész magyar jogtörténet-tudományban.

Annak ellenére, hogy a részvénytársaságok és a részvénytársasági joganyag magyarországi kialakulásának bemutatása a mű elsődleges célja, az alcímnek megfelelően e bemutatás a nemzetközi tendenciák figyelembe vételével és ismertetésével együtt történik, megfelelően egyrészt a magyar kereskedelmi jog klasszikus nagy alakjai által felállított mércének, másrészt a jelenkori kihívásoknak is. A szerző által nyolc részben tárgyalt mű érinti a gazdaság és kereskedelem, valamint a kereskedelmi jog európai és magyar fejlődési irányait; a részvénytársaság intézményének kialakulását, fejlődését, magyarországi megjelenését, és ezzel együtt a részvénytársaságokra vonatkozó joganyag alakulását; végül az 1875. évi 37. tc., a Kereskedelmi Törvény (Kt.) részvénytársasági szabályait.

Az első megválaszolásra kerülő, a szerző által felvetett kérdés magának a részvénytársaságnak a *fogalmi meghatározása*. A részvénytársaságok tudományos definiálásával leginkább a közgazdaság- és a jogtudomány foglalkozik. Előbb a közgazdasági meghatározásokat ismerhetjük meg. E megközelítésmód a részvénytársaságnak mint termelési eszköznek a gazdaságban, a piacon betöltött szerepére összpontosítva ad – leíró jellegű – definíciót. Külföldi tudósok (Pl. John Kenneth Galbraith, Werner Sombart) mellett a közgazdaság-tudomány jeles magyar képviselői, így Matlekovits Sándor, Földes Béla, Navratil Ákos és Heller Farkas részvénytársaságokról alkotott elképzeléséről is közelebbi képet kapunk. A jogi definíciónak, szemben a gazdaságival, pontosnak, a szabályozni kívánt jelenség minden fontos feltételét tartalmazónak kell lennie, de nem elegendhet meg a pusztá leírással. A jogi definíció szabadon alakítható, hiszen gondolati folyamat eredménye, így könnyen igazítható a mindennapi élet változásaihoz. A részvénytársaság jogi meghatározását kezdetben az egyes uralkodók által kibocsátott privilégiumlevelek, az ún. *oktroi*-k tartalmazták. Az oktroi mindig egy konkrét részvénytársaságra vonatkozott, csak annak az egy társaságnak a szervezete, tisztségviselői, jogai és kötelezettségei ismerhetők meg belőle. Kis túlzással

tehát ahány oktroi, annyi féle részvénytársaság. Az első általános szabályozás a *Code de commerce*-ben (1807) jelent meg, ezt követte több európai ország. (Belgium, Görögország, Hollandia.) Definíciót azonban e törvények sem tartalmaztak. Az 1861. évi *Német Kereskedelmi Törvénykönyv* (HGB) alkotói vállalkoztak először fogalom-meghatározásra. Magyarország első, a részvénytársaságot szabályozó törvénye (1840. évi 18. tc.) a francia példa alapján készült, így nem tartalmaz definíciót, a német HGB-t alapul vevő 1875. évi 37. tc. már kísérletet tett a részvénytársaság magyar jogi meghatározására.¹ A jogalkotó szűkszavúsága teret engedett a jogtudomány számára, hogy kifejtse részvénytársaságra vonatkozó álláspontjait. Különösen a német jogtudomány járt élen: Renaud, Endemann, Goldschmidt vagy Passow véleményét is megismerhetjük, akárcsak a magyar kereskedelmi jog gigászainak (Apáthy István, Krausz Gyula, Kuncz Ödön) nézeteit, végül tíz pontban összegzi a szerző a magyar jogtudomány részvénytársaság tekintetében kialakított álláspontját.

Hosszú *történeti fejlődés* eredménye, hogy a magyar jogtudományban a kereskedelmi jog elkülönült az általános magánjogtól. Rövid bepillantást kapunk e történeti fejlődésbe: az ókorban még nem létezett önálló kereskedelmi jog, csak a XI. századtól kezdődő gazdasági fellendülést követően jelent meg a kereskedők egymás közti viszonyait rendező, a kereskedőkre vonatkozó külön jogként a *jus mercatorum*. A kereskedők szokásaiból kialakuló kereskedelmi jogot először Franciaországban foglalták rendszerbe (*Ordonnance de commerce*, 1673), nem véletlen tehát, hogy a modern kereskedelmi jog is itt alakult ki, és szolgált több ország számára is mintául a *Code de commerce*. Német területen a városi jogban található a kereskedelmi jog gyökerei. A német jogtudomány a kereskedelmi jogot alanyi oldalról, a kereskedő fogalmának meghatározásával közelítette meg, szemben a francia törvénnyel, ami a kereskedelmi ügyletet határozta meg. A Német Vámszövetség létrejöttét (1834) követően indulhatott meg az egységes kodifikáció kísérlete, és végül hosszas előkészítés után 1861-ben született meg az *Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch*, amely valamennyi német államban (Ausztriában is) bevezetésre került. A német jogtudomány felfogása szerint a kereskedelmi jog nem kivételes, hanem különös jog, s mint ilyen, előzi az általános (magánjogi) szabályokat. A magyar kereskedelmi jognak is elsődleges forrása a törvény, ezek közül elsősorban a Kt., továbbá az ezt kiegészítő törvények (pl. váltótörvény, szövetkezetekről szóló törvény, ipartörvény). A kereskedelmi szokás törvényt pótló jogforrás, és az általános magánjoggal szemben derogáló erővel is bír. Végül, a német álláspontot követve, a magyar kereskedelmi jognak is szubszidiárius jogforrása az általános magánjog.

A *részvénytársaságok kialakulása* tekintetében különböző tudományos nézetek jelentek meg. Ezek egyik csoportja a középkori Itáliába teszi a kezdeteket, ahol működtek ugyan kereskedelmi társaságok, mint például a *commenda*, amelyből azonban a betéti társaság és a csendes társaság fejlődött ki. A részvénytársaság őseit Itáliában kereső tudósok az olasz városállamok kölcsönügyleteit bonyolító szervezetekben

¹ „Részvénytársaságnak azon társaság tekintetik, mely előre meghatározott, bizonyos számú és egyenértékű (egész vagy hányad) részvényekből álló alaptőkével alakul, s melynél a részvények tulajdonosai csak részvényeik erejéig felelősek.” (Kt. 147. §)

(manoa, compera és Casa di San Giorgio) látják a hasonló jegyeket. Egy magyar elmélet a középkori bányatársaságokban látja a részvénytársaság előzményét. A szerző a holland eredet mellett tör lándzsát, első részvénytársaságnak az 1602-ben alapított *Holland Kelet-Indiai Társaságot* tartja. A Társaság kalandos létrejöttét és működését megismerve az olvasó hamar felfedezheti az egyezőségeket a mai utódokkal. Az angol kereskedelmi társaságok között is megjelent a XVII. század végén egy, a részvénytársasághoz hasonló forma, a joint stock company. Anglia gyarmatbirodalmi létéből eredő gazdasági növekedés hatalmas alapítási lázat és nagy szédelgéseket váltott ki, a szükségszerű összeomlás az 1720. évi ún. Bubble Act elfogadását követően következett be. E törvény parlamenti engedélyhez kötötte a részvénytársaságok alapítását, törölte a korlátolt felelősséget és megtiltotta a bemutatóra szóló részvények kibocsátását. Franciaországban holland minta alapján szervezték meg a részvénytársaságokat, azonban John Law szédelgései miatt, amelyek nemcsak társaságai számára, hanem az egész francia állam számára csődöt hoztak, megrendült a bizalom a részvénytársaságokban, az értékpapírokbán. A részvénytársaságok (újabb) tündöklése az ipari forradalmat követően kezdődött, a szerző által rengeteg adattal, ábrával, térképpel illusztrált gazdasági fellendülés, a kereskedelem méretének növekedése igényelte a részvénytársasági formát, azonban a szabályozás – az oktroi alapján történő működés miatt – eseti jellegű és kazuisztikus volt. A Code de commerce szabályozta először átfogóan a részvénytársaságokat, az alapítást kormányzati engedélyhez kötötte. A német fejlődés a különböző államokban eltérő volt, először Hamburgban, 1835-ben tették lehetővé, hogy ne kelljen az alapításhoz külön engedélyt kérni, és csak 1861-re készült el az egységes német szabályozás, amely állami engedélyhez kötötte az alapítást. 1870-ben a gazdasági liberalizmustól vezérelve több ponton is megreformálták a német részvényjogot.

A nemzetközi környezet áttekintése után ismerhetjük meg a magyar viszonyokat. Magyarország gazdasági fejlődése eltért a nyugat-európaítól, belső felhalmozódás a török hódoltság alatt nem alakulhatott ki, csak a XVIII. századtól kezdett az ország anyagi helyzete javulni. A szerző által adatokkal, ábrákkal demonstrált gazdasági érettség a reformkorra érte el azt a szintet, amikor a részvénytársaság Magyarországon is megjelent. Ezt megelőzően is voltak ugyan sikertelen kezdeményezések, ám a reformkorban *Széchenyi István* elképzelései és személyes példamutatása nyomán kezdett a részvénytársasági gondolat hazánkban gyökeret verni. Széchenyi írásaiban gyakorlati útmutatót is megfogalmazott a leendő vállalkozók részére, akik ekkor ismerkedtek meg e vállalkozási formával. Magukat a magyar elnevezéseket is, pl. részvénytársaság, részvény, osztalék, Széchenyi alkotta. A vállalkozási kedv felkeltése érdekében Széchenyi maga is rengeteg társaságot alapított vagy legalább is vett részt az alapításukban. Az ő nevéhez kötődik többek között: az Első Dunagőzhajózási Társaság, a Lánchíd vagy az Alagút építését szolgáló részvénytársaságok, a Balatoni Gőzhajózási Társaság, de Széchenyi részvénytársasági formában képzelte el működtetni a Nemzeti Színházat is. Sorra megismerhetjük a kötetből e társaságok alapítását, szervezetét, történetét. E reformkori részvénytársaságok vagy oktroi vagy speciális, e célból alkotott törvények alapján jöttek létre. Az első általános, jogszabályi meghatározást az 1840. évi 18. tc. adta. A kodifikációs munkálatokban a kor szinte valamennyi jelentős jogásza részt vett: Deák Ferenc, Somssich Miklós, Pulszky Ferenc vagy

Katolikus Egyetemünk Jog- és Államtudományi Kara épületének helyet biztosító utca névadója, Szentkirályi Móricz, Pest vármegyei követ és országgyűlési jegyző is a „kodifikációs bizottság” tagja volt. Az udvari kancellária egy bécsi jogászt, Ignac Wildner von Maithsteint delegálta a bizottságba. A Code de commerce-t alapul vévő törvényt 1840-ben fogadta el az országgyűlés. A törvény az alapítás tekintetében normatív szabályozást vezetett be: a felek szabad szerződési akarata hozta létre a társaságot, ehhez bármiféle engedélyre nem volt szükség, csupán az előírt adatokat kellett a váltótörvényszékhez beadni. Az 1840-es években a magyar reformerek a gazdasági, elsősorban ipari függetlenséget kezdték hangsúlyozni, megjelent a Kossuth Lajos vezette iparpártoló mozgalom. A szabadságharc bukása, majd a neoabszolutizmus korszaka nem kedvezett a magyar kereskedelem ügyének, bár a gazdasági reformtörvényeket nagy részben hatályban tartották, sőt még a belső vámhatárt is eltörölték. A bécsi kormányzat minden eszközzel igyekezett a magyar gazdaság fejlődését meggátolni, így a társaságalapítás sem volt e korszakban számottevő. Változást a Kiegyezés hozott, megindult az ország óriási léptékű gazdasági fellendülése. Alig három év alatt megtízszereződött a működő részvénytársaságok száma, megjelent a gründolási láz, sorra jöttek létre új társaságok, és ekkor jelent meg hazánkban a külföldön már jól ismert spekuláció is. 1873-ban be is következett a gazdasági összeomlás. A szerző végül három különböző, a kor magyar gazdasági életét jellemző tevékenységi típust mutat be, így megismerhetjük a vasúti részvénytársaságokat (és a magyar vasút fejlődését), a bankrendszert és a malomipari társaságokat.

A gazdasági fejlődés, az élet újabb kihívásai olyan új követelményeket támasztottak a kereskedelmi joggal szemben, amelyekre válasz csak egy *új kereskedelmi törvény* kodifikálása lehetett. A 60-as években a politikum a Kiegyezés körüli közjogi vitákkal volt elfoglalva. A kereskedelmi miniszter végül 1872-ben bízta meg *Apáthy Istvánt*, a pesti egyetem kereskedelmi- és váltójogi tanszékének tanárát a kereskedelmi törvény elkészítésével. Apáthy a Német Kereskedelmi Törvény, annak részvényjogi novellája, a francia és holland kereskedelmi-, továbbá a francia, zürichi és porosz polgári törvénykönyvek, illetve az 1873-as gazdasági válság alatt szerzett tapasztalatok alapján készítette el tervezetét. A tervezetet politikusokból, jogtudósokból és kereskedőkből álló bizottság tárgyalta meg és véleményezte. Az országgyűlés elé terjesztett javaslatot a Képviselőház és a Főrendiház 1875-ben fogadta el: 1876. január 1-jén lépett hatályba a Kereskedelmi Törvény, az 1875. évi 37. tc. A kötet utolsó fejezetében a szerző részletesen az olvasó elé tárja a Kt. részvényjogi részét, a magyarországi részvényjog fejlődésének csúcsát. A részvénytársaságok alapításától, az alapszabály tartalmi elemein, a részvényesek jogain keresztül, a részvénytársaság egyes szerveinek, a közgyűlésnek, az igazgatóságnak és a felügyelő bizottságnak a bemutatásáig terjed a külföldi, elsősorban a vonatkozó német szabályozást, valamint a tudományos elméleteket, így az esetlegesen a törvényi állásponttal vitatkozó nézeteket is ismertető tudományos kommentár zárja Horváth Attila egyedülálló művét.

A bemutatásra került „A részvénytársaságok és részvénytársasági jog kialakulása Magyarországon” című kötet a részvénytársaságokkal foglalkozó jogász számára nélkülözhetetlen – a jogintézmény még részletesebb megismerését, a további kutatásnak remek táptalajként szolgáló – ismeretanyagot közöl; történeti szempontú vizsgálattal a gazdaság és kereskedelem, a társadalmi változások, valamint a jog olyan összefü-

gégeire világít rá, amely segít a jogi jelenség minden aspektusának megismerésében, és a jogon túlmutató széleskörű ismeretanyagot közvetít olyan élvezetes és közérthető módon, amely a témában kevésbé jártasak számára is kitűnő olvasmányul szolgálhat.

TOMASITZ ISTVÁN
doktorandusz